

Notitie voor de verruiming van de herziening ten voordele:

Maak herstel justitiële dwalingen makkelijker

Inleiding

We hebben in Nederland een goede en zorgvuldige rechtsgang. Er staat grote druk op de capaciteit, maar de politie, het Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht leveren doorgaans hoge kwaliteit. Er wordt bijzonder hard gewerkt door integere agenten, officieren van justitie en rechters. Maar net als overal, er worden ook fouten gemaakt. In het strafrecht kan dat grote gevolgen hebben, zeker als onschuldige mensen veroordeeld worden voor feiten die zij niet gepleegd hebben. Bekende gerechtelijke dwalingen zijn bijvoorbeeld de Schiedammer parkmoord, Lucia de Berk, Ina Post, de Puttense moordzaak en de Hilversumse showbizzmoord.

Iedere gevangene die onschuldig vast zit is er één teveel. Justitiële dwalingen zijn niet alleen een ramp voor de betrokkenen, onterechte veroordelingen kunnen ook het vertrouwen in een goed functionerende rechtsorde aantasten. Daarnaast - naast het persoonlijk onrecht en de maatschappelijke schade - betekent een onschuldige in de gevangenis óók dat de echte dader nog vrij rondloopt, met alle gevaren van dien. Dwalingen kunnen dus ook een ramp voor de rechtsstaat worden genoemd.

Omdat in het strafrecht de waarheid voorop moet staan, we willen de echte dader veroordelen en geen onschuldigen, moeten fouten kunnen worden hersteld. De procedure om dwalingen te herstellen is echter ingewikkeld, kostbaar, tijdrovend, en weerbarstig. Dat moet anders. Als er twijfel bestaat over de juistheid van een veroordeling dan moet dat onderzocht en zo nodig gecorrigeerd worden. Dat is niet alleen een morele plicht, het is in het belang van de rechtsstaat.

Korte terugblik en stand van zaken herzieningsprocedure

Per 1 oktober 2012 is een wetswijziging ingegaan die als doel had de mogelijkheden voor herziening te verruimen, met behoud van het buitengewone karakter van het rechtsmiddel. De Adviescommissie afgesloten strafzaken (ACAS) is ingevoerd en de rol van de procureur-generaal bij de Hoge Raad (P-G) is vergroot. Ter voorbereiding van een herzieningsaanvraag is het door de wetswijziging mogelijk voor verdachten om, onder verplichte procesvertegenwoordiging, de procureur-generaal te verzoeken een nader onderzoek in te stellen naar de aanwezigheid van een novum. De ACAS heeft als taak de procureur-generaal te adviseren over de wenselijkheid van een nader onderzoek.

Daarnaast is het wettelijke criterium (het novum) veranderd van 'eenige omstandigheid' naar 'een gegeven'. Deze wijziging van het novumcriterium brengt met zich mee dat ook veranderde inzichten van deskundigen als novum kunnen gelden. De SP heeft met amendementen destijds nog geprobeerd de wet te verruimen. Veel voorstellen haalden toen echter nog geen meerderheid.

In december 2016 werd in de Tweede Kamer vervolgens wel met ruime meerderheid een motie aangenomen die overweegt dat er hoge drempels zijn om afgesloten strafzaken te heropenen, waardoor de kans bestaat dat onschuldige mensen vastzitten terwijl daders vrij rondlopen. De Kamer sprak hiermee ook uit dat justitiële dwalingen schadelijk zijn voor het vertrouwen in de rechtsstaat en dat de regering met voorstellen moest komen om het makkelijker te maken justitiële dwalingen te herstellen.¹

Kort daarvoor publiceerde wetenschapsfilosoof Ton Derksen empirisch onderzoek onder gevangenen, gevangenisdirecteuren, rechters, gevangenisdominees en forensische experts.² Hij komt tot de conclusie dat in Nederland jaarlijks mogelijk meer dan duizend personen onschuldig worden veroordeeld. Die publicatie heeft veel stof doen opwaaien, maar de discussie dat deze conclusie niet juist is, is nooit aangegaan. Voor de huidige discussie doet

¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 34550 VI, nr. 41.

² 'Onschuldig vast', Ton Derksen, november 2016.

het precieze percentage gerechtelijke dwalingen er niet toe (Derksen houdt het op 5 tot 10%). Ook bij een miniem percentage van 0,5% gaan jaarlijks 100 mensen ten onrechte het gevang in. Zelfs uitgaande van dit minieme percentage kan worden vastgesteld dat het aantal onderzoeken naar dwalingen bijzonder laag is. Vijf jaar na de invoering van de gewijzigde wet (tussen oktober 2012 en december 2017) zijn er 42 verzoeken tot nader onderzoek van verdachten aangevraagd bij de ACAS. In slechts 4 gevallen leidde dat tot nader onderzoek. In 1 geval leidde dit tot een succesvolle herziening.

De gewijzigde Wet hervorming herziening ten voordele is geëvalueerd.³ De onderzoekers noemen de wet doeltreffend, maar zeggen onder andere dat diverse advocaten geen herzieningszaken meer doen omdat de financiële vergoeding daarvoor onvoldoende is. De financiële drempel die wordt opgeworpen voor onvermogen gewezen verdachten was uitdrukkelijk niet de bedoeling van de wetgever.⁴

Naar het oordeel van de onderzoekers zijn er geen redenen om een (verdere) verruiming of verandering van het novumbegrip of de omschrijving daarvan in de wet te bepleiten, ook al erkennen ze het probleem 'dat er zich soms zaken voordoen waarin achteraf bezien vraagtekens kunnen worden geplaatst bij de veroordeling. Het is binnen de huidige regeling soms moeilijk dergelijke zaken te herzien'.⁵ Toch zijn er volgens de onderzoekers goede redenen om 'het uitzonderlijk karakter van de herziening te behouden'.

In het Jaarverslag 2018 wijst de Adviescommissie Afgesloten Strafzaken (ACAS) er echter op dat juist dit uitzonderlijke karakter van herziening als buitengewoon rechtsmiddel het werk van de ACAS soms lastig maakt. 'Dit geldt met name in het geval van potentieel onveilige veroordelingen: zaken die naar oordeel van de ACAS een groter dan gebruikelijk risico op een onjuiste vaststelling van de relevante feiten in zich bergen.'⁶

De Adviescommissie werpt zelf de vraag op of niet vaker dan nu gebeurt moet worden bekeken of sprake is van onterechte veroordelingen. Daar is in de evaluatie niet heel uitgebreid bij stilgestaan. 'De ACAS wijst erop dat dubieuze veroordelingen in zaken waarbij het gaat om minder ernstige feiten eveneens het vertrouwen in een goed functionerende rechtsorde kunnen aantasten. Vanuit de gedachte dat een dubieuze veroordeling ook in dergelijke zaken teruggedraaid zou moeten kunnen worden kan het zodoende een optie zijn om de drempel die is opgeworpen alvorens de ACAS een verzoek in behandeling kan nemen, in de toekomst enigszins te verlagen.'⁷

Knelpunten

De wetswijziging van 2012, die toch als doel had om iets te doen aan justitiële dwalingen, heeft niet gebracht wat er van verwacht werd. De veranderingen 'hebben niet bijgedragen aan een situatie waarin onterecht veroordeelden voldoende toegang hebben tot een adequate remedie', aldus Peter van Koppen.⁸ Ook Geert Jan Knoops, Carry Knoops-Kamburger, Henk Laane en Ton Derksen hebben kritiek geuit op de huidige herzieningswet en -praktijk en voorstellen gedaan hoe dit moet verbeteren.⁹

De kans op herziening is nog steeds klein, zeker voor mensen die weinig geld hebben. Het veranderde novumbegrip heeft feitelijk niet geleid tot een versoepeling, ook het veranderde inzicht van deskundigen kan weliswaar tot herziening leiden maar dat was feitelijk al vastgelegd

³ Victa vincit veritas? "Evaluatie Wet hervorming herziening ten voordele", Nan e.a. Erasmus Universiteit Rotterdam, 2018.

⁴ 'Evaluatie van de Wet hervorming herziening ten voordele', Nan e.a. Nederlands Juristenblad, 25-1-2019.

⁵ Idem.

⁶ Jaarverslag 2018 van de Adviescommissie Afgesloten Strafzaken (ACAS). <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Jaarverslag-ACAS-2018.pdf>

⁷ Idem.

⁸ 'Waarom de Regeling voor de Herziening Drastisch moet worden Herzien', Notitie voor de Commissie Justitie van de Tweede Kamer, Prof.dr. Peter J. van Koppen. Vrije Universiteit Amsterdam en Universiteit Maastricht. Augustus 2019

⁹ Rondetafelgesprek 'Evaluatie Wet hervorming herziening ten voordele', Tweede Kamer, 22 mei 2019.

in de jurisprudentie. Nog steeds moet volgens artikel 457 lid 1 sub c van het Wetboek van Strafvordering sprake zijn van een gegeven dat bij de rechter niet bekend was waardoor het ernstige vermoeden (!) ontstaat dat dat tot vrijspraak zou hebben geleid als dat wel bekend zou zijn geweest. De strikte interpretatie van de wet zorgt er voor dat er geen zoektocht op gang komt naar de mogelijkheid dat er bij de veroordeling iets niet goed kan zijn gegaan.

Naast het te nauwe criterium van het novumbegrip is er ook een te nauwe interpretatie van veranderde inzichten van deskundigen. Het lijkt erop dat de Hoge Raad - en in diens voetsporen de ACAS - vooral zit te wachten op een ander inzicht van de deskundige die toentertijd in de zaak als deskundige is opgetreden. Daarnaast worden aan een nieuw deskundigenrapport extreem hoge eisen gesteld, zowel aan de deskundige als aan diens rapport. Het gaat voorbij aan de bedoeling van de wetgever dat met veranderde inzichten van deskundigen vooral is bedoeld veranderde wetenschappelijke inzichten, los van de persoon van de deskundige of diens rapport.

Deskundigen pleiten er voor het wettelijk criterium te verruimen. Bijvoorbeeld door de 'unsafe conviction', de onveilige veroordeling, mede als criterium te nemen. Of door de bewijsdrempel van het novumbegrip door 'redelijke twijfel' in de wet op te nemen in plaats van een 'ernstig vermoeden', zoals wordt aanbevolen door Geert Jan Knoops.¹⁰ Ook kan er voor gekozen worden als criterium te hanteren dat er een 'reële mogelijkheid van een onterechte veroordeling' is, of dat er sprake moet zijn van 'gerede twijfel aan de juistheid van de veroordeling'. Het doel zou moeten zijn dat niet langer relevant is hoe het veroordelende Gerechtshof geoordeeld zou hebben als het nieuwe gegeven bekend was geweest, de bepalende kernvraag moet zijn of de persoon terecht veroordeeld is of niet.

Een ander genoemd probleem is de werkwijze van de ACAS. De Adviescommissie heeft als taak te onderzoeken of er aanwijzingen zijn voor een gerechtelijke dwaling, maar in de praktijk lijkt de commissie alvast te toetsen aan het strikte novum-criterium waar de Hoge Raad later nog aan toe moet komen. De ACAS kan zich laten bijstaan door deskundigen, maar in de praktijk lijkt de meerderheid van de adviezen gebaseerd te zijn op dossieronderzoek. Zonder extra onderzoek of voorlichting door externe (forensische) deskundigen wordt vaak geconcludeerd dat geen sprake is van een novum.

Mede hierdoor is het gebrek aan geld een van de grootste problemen voor veroordeelden die een dwaling aan het licht willen brengen. Diverse advocaten doen geen herzieningszaken meer omdat de financiële vergoeding hiervoor onder de maat is. Maar ook als ze de zaak wel aannemen komen er hoge kosten bij kijken. Carry Knoops-Hamburger, tevens voorzitter van het Ina Post-fonds, hield hierover een indringend pleidooi tijdens het rondetafelgesprek. Waarheidsvinding en gerechtigheid zouden voorop moeten staan. Mensen zitten nu mogelijk onterecht vast en krijgen niet de kans hun veroordeling aan te vechten: Niet omdat het juridisch kansloos is of feitelijk niet kan, maar door het kostenplaatje.

In het rondetafelgesprek in de Tweede Kamer op 22 mei 2019 wees Geert Jan Knoops er op dat veroordeelden op dit moment zelf het materiaal moeten organiseren waaruit de twijfel blijkt, door sponsoring of crowdfunding. Het overkwam bijvoorbeeld Andy Melaan en Nozai Thomas in de zogeheten Spelonkzaak op Bonaire. Zij werden onterecht veroordeeld voor de moord op twee broers. Om hun onschuld alsnog aan te kunnen tonen was uitgebreid aanvullend onderzoek nodig, wat zij nooit zelf konden organiseren en financieren. Het was een gevangenispsycholoog die zich hun lot aantrok en geld beschikbaar stelde, een team van advocaten deed (onderbetaald) uitvoerig onderzoek. Hierdoor werden hiaten in het politieonderzoek blootgelegd waardoor aangetoond kon worden dat zij niets met de moorden te maken hadden. Samen kregen de mannen een schadevergoeding van anderhalf miljoen euro. Overigens is dit niet het enige probleem met de herzieningsprocedure in het overzeese deel van het Koninkrijk.¹¹

¹⁰ Knoops, G. 2018. Herziening in strafzaken anno 2018. Ten voordele of ten nadele. NJB, alf 31.

¹¹ Zie uitgebreid over deze zaak en de problemen in het overzeese deel van het Koninkrijk met de herzieningsprocedure: 'De laatste Kamer. Ontafeling van een moordzaak.' Geert-Jan Knoops, Uitgeverij Balans, Amsterdam, 2017.

Wat moet er gebeuren? Aanbevelingen

1. Voorkomen van dwalingen

De beste remedie tegen justitiële dwalingen is het zoveel mogelijk voorkomen van fouten in de opsporing, vervolging en berechting. Hier is permanent aandacht voor nodig in de opleidingen en in de uitvoering. Tunnelvisie moet worden voorkomen, de rechtsbijstand moet goed georganiseerd en gefinancierd worden en alle politieverhoren zouden moeten worden opgenomen.

2. Verruiming wettelijk criterium

Door het novumcriterium onverminderd strikt te laten, voorziet de wet nog altijd niet in een adequaat middel om een onterechte veroordeling te herstellen. De vraag zou moeten zijn of er sprake is van een onveilige veroordeling, is een persoon terecht veroordeeld of niet, maar die vraag staat met het huidige wettelijke criterium niet centraal. Daarom moet als criterium gehanteerd worden dat er een 'reële mogelijkheid van een onterechte veroordeling' is, of dat er sprake moet zijn van 'gerede twijfel aan de juistheid van de veroordeling'. Zelfs als de Hoge Raad vast zou houden aan het huidige novumcriterium, zou voor de ACAS de 'onveilige veroordeling' de grondslag moeten zijn om een zaak serieus te onderzoeken.

3. Bredere samenstelling ACAS en onderzoekscapaciteit

Het zou de kwaliteit van het werk van de Adviescommissie Afgesloten Strafzaken ten goede komen als hier ook forensische expertise en medische deskundigheid deel van gaat uitmaken, net als een expert op het gebied van bewijs en bewijstheorieën. Ook zou de ACAS vaker beroep moeten doen op (externe) onderzoekscapaciteit. Er kan ook voor worden gekozen de ACAS te laten beschikken over eigen onderzoekers.

4. Ook herziening mogelijk bij schending EVRM

Een uitspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) dat het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM) is geschonden levert een mogelijke grond voor herziening op, op grond van artikel 457, eerste lid, sub b. Dat geldt nu niet voor een eenzijdige verklaring van een lidstaat waarin erkend wordt dat het EVRM geschonden wordt. Een dergelijke eenzijdige verklaring zou toegevoegd moeten worden als grond voor herziening om te voorkomen dat een schending van het EVRM die al erkend is alsnog tot een zaak moet leiden.

5. Bewijsmateriaal niet vernietigen

Onterecht veroordeelden moeten de mogelijkheid behouden om met behulp van (nieuwe) wetenschappelijke inzichten hun onschuld aan te tonen. Voorkomen moet worden dat bewijsmateriaal dan reeds is vernietigd. Het voorstel van Geert Jan Knoops moet worden gevolgd om, net zoals in de VS al sinds 2004 bij wet is geregeld, bewijsmateriaal niet zonder toestemming van de veroordeelde te vernietigen.

6. Betere samenwerking OM en advocatuur in herzieningszaken

In de Spelonk-zaak bleek hoe waardevol het kan zijn als het Openbaar Ministerie en de verdediging niet tegenover elkaar staan, maar met elkaar samenwerken om de waarheid aan het licht te brengen. Deze nauwere samenwerking tussen OM en advocatuur in herzieningszaken kan als voorbeeld dienen.

7. Ruimere vergoedingen voor advocaten

Diverse advocaten doen geen herzieningszaken meer omdat de financiële vergoeding die hier tegenover staat niet in verhouding staat tot de inspanningen. Dat blijkt ook uit de wetsevaluatie. Dit is weliswaar een breder probleem in de advocatuur die op basis van gesubsidieerde rechtsbijstand werken, maar hiermee kan niet worden gewacht tot de discussie over de stelselherziening rechtsbijstand is afgerond. Hiermee wordt een financiële drempel opgeworpen voor onvermogende gewezen verdachten en dat was uitdrukkelijk niet de bedoeling van de wetgever.

8. Een fonds voor nader onderzoek

Het verzamelen van bewijs voor onschuld komt vaak neer op de veroordeelden en zijn of haar advocaten. Zie bijvoorbeeld de Spelonk-zaak. Het kan niet zo blijven dat vooral welgestelde veroordeelden een herziening kunnen afdwingen en dat anderen afhankelijk blijven van liefdadigheid. Geld mag nooit een reden zijn waarom iemand onschuldig vast blijft zitten.

9. Binnen een redelijke termijn

De herziening van een justitiële dwaling mag niet onredelijk lang duren, zeker niet zonder nadere en inhoudelijke motivering. Het opstellen van harde wettelijke termijnen is wellicht ingewikkeld, geen zaak is immers hetzelfde, maar de huidige praktijk waarbij het in sommige zaken meer dan 6 jaar duurt is niet wenselijk. Allerlei stappen in het proces zijn nu zo georganiseerd dat ze (te) veel tijd in beslag nemen. Het verzoek en het onderzoek moet binnen een redelijke termijn behandeld kunnen worden en hierover moet de gewezen verdachte periodiek geïnformeerd worden.

10. Herziening van de regeling op de Antillen

Er zijn grote verschillen tussen de wet herziening ten voordele in Nederland en de herzieningsprocedure op de overzeese gebieden die ook onderdeel zijn van het Koninkrijk. Gewezen verdachten hebben geen toegang tot de Hoge Raad voor de beoordeling van een herzieningsverzoek, maar zijn aangewezen op het Gemeenschappelijk Hof, terwijl diezelfde instantie het veroordelende vonnis heeft uitgesproken. Het oude wettelijke criterium voor het novum geldt nog op de BES-eilanden. Bovendien bestaat de mogelijkheid om een verzoek tot nader onderzoek in te dienen daar in het geheel niet. De rechtszekerheid van veroordeelden binnen het Koninkrijk moet verbeteren.

11. Begeleiding en ondersteuning van slachtoffers dwalingen

Mensen die ten onrechte zijn veroordeeld zijn het slachtoffer van een justitiële dwaling. De overheid hoort dan niet alleen publiekelijk excuses en ruimhartig schadevergoeding aan te bieden. Ook moeten mensen gepaste hulp en begeleiding kunnen krijgen. Na een onterechte veroordeling en jarenlange detentie is de kans op schulden en psychische problematiek immers aanzienlijk.

Afsluitend

Justitiële dwalingen zijn een ramp. Voor de betrokkenen, en voor de rechtsstaat als geheel. De huidige drempels om afgesloten strafzaken te herzien zijn te hoog. Daardoor bestaat de kans dat onschuldige mensen vastzitten terwijl de daders vrij rondlopen.

Justitiële dwalingen moeten gemakkelijker hersteld kunnen worden. Het is onze morele plicht om dit mogelijk te maken en dit niet af te laten hangen van de dikte van de portemonnee van de betrokkene of de inzet en liefdadigheid van derden.

SP. 